

REVOLÚCIA A FILOZOFIA

ELENA FILOVÁ

Vstupujeme do roku, v ktorom celé pokrokové ľudstvo si pripomenie sté výročie narodenia Vladimíra Iljiča Lenina. Pre väčšinu z nás bude toto výročie podnetom na zamyslenie sa nad ďalšími osudmi leninizmu a revolúcie, a to nielen z hľadiska prekonanej historickej etapy ako rekapitulácia toho, čo sa dosiaľ vykonalo a udialo, ale aj, a vari predovšetkým, z hľadiska súčasnej situácie v pohybe tak kapitalistickej, ako aj socialistickej spoločnosti. Lebo revolúcia nepatrí minulosti. Revolúcia je prítomnosť. Revolúcia sa hlási o slovo aj v zdanlivo zaostalých alebo od hlavného prúdu stranou ležiacich oblastiach. A kde žije revolúcia, tam je živý Lenin.

Zvykli sme si, že pri leninských výročiach sa často objavujú úvahy na tému: Lenin ako politik, Lenin ako organizátor, Lenin ako filozof a pod. Takéto úvahy sú napokon celkom prirodzené, lebo Lenin naozaj bol politikom, aj organizátorom, aj vychovávateľom a mohli by sme ešte pridať nemálo charakteristík, ktorými by sme vyjadrili ďalšie významné momenty z Leninovej bohatej činnosti. No ak by sme zostali pri vypočítavaní, opisovaní, nikdy by sme neprenikli k zdroju, ktorý primárne formoval Leninov život, vďaka ktorému sa Lenin stal tým, čím zostal dodnes: teoretikom a organizátorom prvej víťaznej proletárskej revolúcie. Ano, revolúcia bola tým zdrojom, ktorý v rozhodujúcej miere formoval Leninovo myslenie i konanie; aké mnohostranné boli úlohy, pred ktorými stála revolúcia, taká mnohostranná bola Leninova revolučná angažovanosť.

Pre pochopenie Leninovej filozofickej tvorby, pre ozrejenie jej miesta vo vývine marxistickej filozofie, ako aj jej významu v kontexte súčasného marxistického myslenia je potrebné podobne ako pri skúmaní ktorejkoľvek inej Leninovej činnosti obnoviť, resp. rekonštruovať väzby medzi cieľmi, zámermi, ktoré Lenin sledoval vo svojich filozofických prácach a medzi úlohami a potrebami revolúcie v danej etape. Hoci spory a diskusie okolo tejto otázky sa už po niekoľko desaťročí sporadicky obnovujú bez toho, aby dospeli k jednoznačným záverom, možno azda predsa len pokladať za nesporné, že Leninov

primárny záujem bol sústredený na teóriu a prax revolúcie a že teda aj filozofiou sa zaoberal preto a potiaľ, lebo a pokiaľ to revolúcia vyžadovala. Filozofická tvorba predstavuje moment — významný, podstatný moment — jeho revolučnej praktickej i mysliteľskej aktivity a mimo tejto aktivity ju nemožno správne pochopiť.

Ak by niekto chcel — v záujme akoby vyzdvihnutia významu Leninovej filozofickej tvorby — podľa imanentných filozofických kritérií usporiadať Leninove myšlienky a názory do sústavy ontologických, gnozeologických, metodologických či historicko-filozofických poznatkov a princípov s odhliadnutím od dobového revolučno-historického spoločenského kontextu, dosiahol by pravý opak. Zbavil by Leninovu filozofiu jej revolučného náboja, podlomil by jej nosný pilier, porušil by jej základný motív, zavalil by prameň, z ktorého vznikla, žila a žije podnes. Výsledkom by síce mohla byť naoko úhľadná a prehľadná sústava, no sústava, ktorá práve pre svoju dokonalosť, vyčerpávajúcu dopracovanosť *uzaviera* Leninovu filozofiu, a tým ju odtrháva nielen od jej pôvodných historických zdrojov, ale znemožňuje zároveň vytvorenie kontaktov medzi ňou a súčasnou revolúciou. Leninova filozofia tak stráca možnosť včleniť sa do nového historického pohybu revolučného myslenia, stáva sa z nej *uzavretá* historická etapa. Ak teda tvrdíme, že filozofická tvorba Leninova je „iba“ momentom jeho revolučnej činnosti, neznamená to vôbec oslabovanie jej významu, ale práve naopak. Práve takéto a len takéto chápanie Leninovho filozofického odkazu môže skutočne hlboko osvetliť revolučnú povahu, revolučný význam a dosah jeho myšlienok. Práve takýto prístup nielen zachová, ale umocní myšlienkový náboj Leninovej filozofie v kontexte súčasného filozofického myslenia.

Lenin bol revolucionárom, a preto nemohol nebyť filozofom, pretože revolúcia a filozofia nemôžu jestvovať jedna bez druhej. Marx, ktorý pred viac ako sto rokmi objavil v robotníckej triede tú spoločenskú silu, ktorá je schopná uskutočniť revolučnú premenu kapitalistickej spoločnosti na socialistickú spoločnosť, kde sa odstráni vykorisťovanie človeka človekom a zrušia sa všetky podmienky a pomery, v ktorých je človek poníženou a ujarmenou bytosťou, vyjadril súvislosti medzi revolúciou a filozofiou v známom výroku: „Ako filozofia nachádza v proletariáte svoju materiálnu zbraň, tak nachádza proletariát vo filozofii svoju duchovnú zbraň.“¹ A v súvislosti s vtedajšími nemeckými pomermi, ktoré boli vtedy ešte v zajatí rozkladu zvyškov feudálneho zriadenia a potrebovali sa emancipovať, t. j. zbaviť sa tých pút, od ktorých sa Angličania a Francúzi oslobodili v buržoáznej revolúcii, aby emancipácia ako revolučný prerod mohla pokračovať smerom k proletárskej revolúcii, Marx napísal: „Hlavou tejto emancipácie je filozofia, srdcom proletariát. Filozofia sa nemôže uskutočniť bez zrušenia proletariátu, proletariát sa nemôže zrušiť bez uskutočnenia filozofie.“²

¹ K. Marx, *Úvod ku kritike Heglovej filozofie práva*. V knihe K. Marx-Engels, *Svätá rodina*, Bratislava 1963, 23.

² Tamže, 23.

V podstate tie isté Marxove myšlienky o spätosti, jednote filozofie a revolúcie vyjadril Lenin vo vete, ktorá sa už stala heslom: „Bez revolučnej teórie nemôže byť ani revolučné hnutie“.³ Toto heslo vytýčil Lenin v čase, keď ruské revolučné hnutie sa ešte len začínalo organizovať a nemalo ešte za sebou významnejšie skúsenosti (bolo to ešte pred prvou ruskou revolúciou 1905 r.) Bolo to obdobie, keď sa z roztrieštených krúžkov a skupín začínala formovať jednotná celoruská organizácia revolucionárov a keď zároveň s organizačnými princípmi bolo potrebné vyjasňovať obsah, ideovú náplň a zameranie tejto organizácie. Úplná väčšina ruskej spoločnosti bola vtedy revolučne naladená, mala záujem na zmene daných pomerov. Keďže však Rusko ešte neprešlo buržoáznou revolúciou a zároveň kapitalizmus už zapustil v ekonomike hlboké korene, prepletali sa v spleti revolučných nálad a teórií hlavne dve tendencie: jedna smerovala k zrušeniu feudalizmu a uvoľneniu kapitalistického vývinu a druhá cez porážku cárizmu a zároveň kapitalizmu k proletárskej revolúcii. Aj jedna aj druhá tendencia bola reprezentovaná viacerými, pritom zďaleka nie zladenými, resp. rovnorodými koncepciami. Prebojovať v tejto situácii víťazstvo marxistickej teórie to bola nesmierne ťažká a náročná úloha. „Na prvý pohľad nezáväzný omyl môže mať za takýchto podmienok priam najsmutnejšie následky... Od upevnenia toho či onoho odtieňa, môže závisieť budúcnosť ruskej sociálnej demokracie na mnoho a mnoho rokov,“ píše Lenin.⁴

Azda nie je potrebné zvlášť zdôrazňovať, aký veľký význam pripisuje Lenin teórii v tomto výroku. Od upevnenia toho alebo onoho odtieňa v teoretickej interpretácii revolúcie, jej cieľov a prostriedkov môže závisieť budúcnosť revolučného hnutia na dlhý čas. A práve preto vytyčuje Lenin požiadavku správnej teoretickej orientácie predovšetkým pre politickú stranu robotníckej triedy ako predvoj revolučného hnutia. „... úlohu predného bojovníka môže splniť len strana, ktorá sa riadi pokrokovou teóriou“.⁵

Prirodzene, strana sa nemôže uspokojiť tým, že so základmi marxistickej teórie oboznámi svojich členov, že ich bude vzdelávať a vychovávať v marxistickom duchu. Ciele a metódy revolučného boja musí objasniť aj všetkým revolučne naladeným spoločenským triedam a skupinám, predovšetkým však robotníckej triede, ktorá je podľa Marxovho výrazu srdcom revolúcie, teda hlavnou, najvplyvnejšou a najviac akcieschopnou silou.

Robotníci nemali a „... ani nemohli mať sociálnodemokratické uvedomenie. Mohli ho dostať len zvonka. Dejiny všetkých krajín dokazujú, že robotnícka trieda môže výlučne svojimi vlastnými silami vypestovať len tradeunionistické uvedomenie, t. j. presvedčenie, že treba sa spájať do zväzov, bojovať proti zamestnávateľom, vymáhať od vlády, aby vydávala tie či oné zákony potrebné pre robotníkov a pod. No učenie socializmu vyrástlo z tých filozofických, historických a hospodárskych teórií, ktoré rozpracúvali vzdelaní predstavitelia majetných tried, inteligencia. Marx a Engels, zakladatelia moderného vedeckého

³ V. I. Lenin, *Čo robiť*. V knihe V. I. Lenin, *Spisy 5*, Bratislava 1956, 328.

⁴ Tamže, 328.

⁵ Tamže, 328.

socializmu, patrili svojim sociálnym postavením aj sami k buržoáznej inteligencii“.⁶

Tu sa stretáme v inej podobe s Marxovou myšlienkou o vzájomnej spätosti a podmienenosti proletariátu a filozofie v revolúcii vyjadrenej v tej podobe, ako ju vyžadovali potreby hnutia v danej etape. Pravda, Lenin tu nehovorí výslovne o filozofii, ale o teórii. Nemožno však pochybovať, že do teórie celkom určite zahrnoval filozofiu. Ba možno ísť ešte ďalej: Lenin videl vo filozofii teoretický a metodologický fundament každej teórie.

Áký význam pripisoval filozofii v ideologickom živote strany, o tom sa možno presvedčiť pri skúmaní príčin, ktoré ho viedli k napísaniu *Materializmu a empiriokriticizmu* alebo k štúdiu Heglovej Logiky. Ako sám hovorí v úvode spomenutého diela, šlo mu o to, aby v podmienkach všeobecného ideového rozvratu a rozkladu, aký postihol ruskú spoločnosť a najmä inteligenciu v období kontrarevolúcie po r. 1905, vytýčil jasnú deliacu čiaru medzi materializmom ako filozofickým základom revolučnej teórie a medzi idealizmom, ktorý v novej podobe empiriokriticizmu sa síce nehlási otvorene k idealizmu, avšak falošným vyhlásením o prekonaní materializmu aj idealizmu vnáša zmätok najmä medzi revolučne naladenú inteligenciu. Ako je známe, aj v dejinách bolševickej strany sa tento Leninov krok hodnotí ako obhájenie materialistického svetonázoru v nových historických podmienkach a ako vypracovanie teoretických základov učenia o strane.

Keď sa po vypuknutí prvej svetovej vojny začala dvíhať revolučná vlna v celej Európe a keď ťažisko revolúcie sa zreteľne presúvalo do Ruska, je to opäť filozofia, pomocou ktorej sa Lenin usiluje pochopiť a vedecky vyjadriť danú historickú situáciu a v nej najmä smer, silu revolučného pohybu. Študuje Heglovu Logiku, aby v pôvodnej podobe sa zoznámil s dialektikou a našiel v nej metodologické podnety pre riadenie revolučného boja ruských proletárov.

Ako sme už povedali, zdôrazňovanie organickej spätosti Leninovej filozofickej tvorby s jeho aktivitou ako teoretika, organizátora a vodcu revolúcie neumenšuje, ale umocňuje význam a dosah jeho filozofického odkazu. A práve v tomto zmysle má mnoho čo povedať súčasnému marxistickému filozofovi, ktorý sa zaoberá profesionálne filozofiou. Filozof z povolania sa primárne venuje štúdiu marxistickej filozofie ako určitej formy spoločenského vedomia. Skúma imanentné zákonitosti jej vývoja, jej vnútornú štruktúru, dejiny, osobitnosti jej vnútornej výstavby v porovnaní s inými formami vedomia, jej väzby so životom spoločnosti. Zatiaľ čo u Lenina bola filozofická tvorba momentom jeho revolučnej aktivity, u súčasného filozofa ona tvorí hlavný predmet výskumu. No tak ako u Lenina bola filozofia *podstatným, organickým a nevyhnutným* momentom revolučnej činnosti, tak pre súčasného filozofa musí byť v konečnom dôsledku (*ak chce zostať marxistickým* filozofom) zreteľ na revolúciu, na potreby a požiadavky revolučnej premeny skutočnosti rovnako *podstatným, organickým a nevyhnutným* momentom jeho filozofickej tvorby.

Žiada sa tu podčiarknuť, že tento zreteľ nevyplýva pre marxistického

⁶ Tamže, 333.

filozofa ani z jeho straníckej príslušnosti, ani z jeho postavenia ako v istom zmysle štátneho zamestnanca, že tu vôbec nejde o nejaké hľadiská a kritériá dané (alebo diktované či vnucované) *zvonka*, ale že ide skutočne o *vnútorný organický* moment marxistického myslenia, ktorý nie je v rozpore so špecifickou povahou filozofie a neporušuje princípy jej vnútornej výstavby teoretickej i metodologickej, ako z nej vyplývajú. Ide o moment, bez ktorého toto myslenie nemôže byť ani tvorivé, ani kritické, a teda ani revolučné.

Marxistická filozofia je filozofiou ľudskej spoločenskej praxe. Z tejto praxe, to znamená zo životného procesu činných ľudí, spoločenských tried a skupín vychádza pri riešení všetkých, aj tých zdanlivo abstraktných filozofických problémov. Pritom si uvedomuje, že sama patrí k tomu svetu, povahu ktorého sa usiluje vo svojich pojmoch, kategóriách a poznatkoch vyjadriť. Preto práve v prakticko-dejinnej činnosti ľudí je najhlbší a najsilnejší stimul k zmene filozofických názorov i celých systémov. Uvedomé a zámerné včleňovanie sa filozofie do celku spoločenského života, permanentný zreteľ na nové momenty v materiálno-výrobnej i duchovnej činnosti ľudí robí marxistickú filozofiu kritickou a revolučnou filozofiou. Kritickou nie iba v zmysle dištancovania sa od tých filozofických a teoretických koncepcií, ktoré z akýchkoľvek príčin skresľujú pravdivé poznanie skutočností, ale kritickou v zmysle nepretržitého obnovovania a uplatňovania jej základného postulátu: vychádzať vždy z konkrétnych materiálne činných ľudí, z daného stavu spoločenskej praxe a podrobiť bezohľadnej kritike všetky formy odcudzenia, všetky pomery, ktoré ujamujú človeka a ponížujú jeho ľudskú dôstojnosť.

Tento kriticizmus marxistickej filozofie je jediným trvalým a ničím nezameniteľným stimulom jej tvorivosti a jedinou účinnou zábranou jej dogmatizácie. Na ňom spočíva a z neho vyviera aj jej revolučnosť. Revolučnosť nie iba v zmysle prípravy prevratov alebo v zmysle razantnej negácie všetkého, čo sa podľa určitých kritérií zdá nerevolučné, ale revolučnosť v Marxovom zmysle: „... v skutočnosti a pre *praktického* materialistu, t. j. *komunistu*, ide o to, aby existujúci svet revolucionizoval, v praxi napadol a zmenil veci, ktoré tu už boli predtým“.⁷ Teda zmeniť veci, prekonať daný stav. „Komunizmus pre nás nie je *stav*, ktorý má byť nastolený, ani ideál, podľa ktorého sa má riadiť skutočnosť. Komunizmom nazývame *skutočné* hnutie, ktoré prekoná dnešný stav.“⁸ Povedané Leninovými slovami, v ktorých on preberá Engelsovu myšlienku a vyjadruje k nej svoj postoj: „Naše učenie — povedal Engels o sebe a o svojom slávnom priateľovi — nie je dogma, ale návod k činnosti. V tejto klasickej poučke je s pozoruhodnou silou a výraznosťou zdôraznená tá stránka marxizmu, na ktorú sa veľmi často zabúda. A ak na ňu zabúdame, robíme marxizmus jednostranným, mrzačíme ho a umŕtvujeme, vytŕhame z neho jeho živú dušu, podkopávame jeho podstatné, teoretické základy — dialektiku, učenie o všestrannom historickom vývine plnom protirečení; podkopávame jeho

⁷ K. Marx-Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961, 43.

⁸ V. I. Lenin, *Spisy* 17, Bratislava 1958, 27.

súvislosť s určitými praktickými úlohami doby, ktoré sa môžu zmeniť, pri každom novom obrať dejín.“⁹

Hlásia sa k Leninovmu filozofickému odkazu, to je pre každého vedeckého pracovníka, ale najmä pre filozofa náročný záväzok. To znamená hlásiť sa k revolučnému mysleniu a brať na seba zodpovednosť i odvahu hájiť všetky tie podmienky, činne uplatňovať v teoretickej práci všetky tie požiadavky, ktoré sú pre revolučné myslenie nevyhnutné. No práve preto téma o Leninovi — to pre marxistického filozofa nie je téma, ktorou sa on zaoberá príležitostne, ani kampaňovite. Lenin je v jeho myslení prítomný vždy. Nielen z hľadiska permanentnej previerky a uplatňovania revolučnosti ako podstatného momentu filozofickej tvorby, ale aj preto, že vlastná Leninova filozofická tvorba je taká bohatá, že predstavuje skutočne etapu vo vývine marxistickej filozofie a že ťažko nájsť taký problém, pri ktorom by nebolo nevyhnutné brať do úvahy Leninov prínos k jeho riešeniu.

Vedecký časopis slovenských filozofov však popri tejto stálej, každodennej pozornosti Leninovmu dielu chce v tomto roku zaznamenávať a uverejňovať sústavne tie úvahy filozofov, ktoré z príležitosti leninského výročia skúmajú hlbšie nielen samo Leninovo filozofické dedičstvo, ale zamýšľajú sa aj nad jeho významom pre dnešok a najmä jeho významom pre riešenie súčasných naliehavých problémov nastolených vývojom marxizmu vôbec a marxistickej filozofie zvlášť.

---

⁹ Tamže, 37.